

مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر

در نظام حقوقی ایران و فقه جزایی اسلام

پرویز ناصری

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی اراک

مهران مستی

دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی دانشگاه تربیت مدرس

۱۳۳۵/۰۷

سرشناسه	: ناصری، پرویز، ۱۳۵۹ -
عنوان قراردادی	: ایران، قوانین و احکام، Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	: مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر: در نظام حقوقی ایران و فقه جزایی اسلام / پرویز ناصری، مهراں مستی، تهران: آریاداد، ۱۳۹۷
مشخصات نشر	: تهران: آریاداد، ۱۳۹۷
تخصص ناشری	: ص. ۲۳۶
شابک	: 978-622-6013-06-2
وضع فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: مسئولیت جزائی - ایران
موضوع	: Criminal liability - Iran
موضوع	: مسوولیت جزایی (فقه)
موضوع	: Criminal liability (Islamic law)
شناسه افزوده	: مستر، مهراں، ۱۳۶۴ -
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۱، ص ۳۸۸ / KMH ۳۸۸
رده‌بندی دیویی	: ۷۰۳۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۱

مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر

در نظام حقوقی ایران و فقه برای اسلام

پرویز ناصری - مهراں مستی

انتشارات: آریاداد

طراح جلد: مجتبی محبی

چاپ: یکم ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰ جلد

چاپ و صحافی: راه نوین

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۱۳-۰۶-۲

قیمت: ۲۳۰۰۰ تومان

فرآیند تولید کلی و جزئی به هر صورت بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.
کلیه حقوق برای مؤلفان محفوظ است.

نشانی: تهران - میدان انقلاب اسلامی - خیابان کارگر جنوبی - خیابان روانمهر - کوچه دولتشاهی

ساختمان اندیشه - شماره ۱ - طبقه ۴ - واحد ۲۷

تلفن: ۶۶۵۷۴۱۱۵-۶ - ۶۶۹۶۷۸۶۴

«فهرست مطالب»

مقدمه..... ۹

فصل اول: کلیات

۱-۱. مسئولیت کیفری..... ۱۹

۲-۱. معنی لغوی مسئولیت کیفری..... ۱۹

۳-۱. مفهوم اصطلاحی مسئولیت کیفری..... ۲۱

۴-۱. بررسی تاریخی مسئولیت کیفری..... ۲۲

۱-۴-۱. جمع بودن مسئولیت کیفری..... ۲۳

۲-۴-۱. موضوعی بودن مسئولیت کیفری..... ۲۴

۳-۴-۱. تسری مسئولیت کیفری به اجساد و حیوانات..... ۲۶

۵-۱. مسئولیت در اسلام و مخاصمات قرآنی و فقهی آن..... ۲۸

۱-۵-۱. مسئولیت در قرآن..... ۲۹

۲-۵-۱. مسئولیت در فقه اسلامی..... ۳۲

۶-۱. عناصر اساسی مسئولیت کیفری در اسلام..... ۳۳

۱-۶-۱. معنا و مفهوم عناصر اساسی مسئولیت کیفری..... ۳۴

۲-۶-۱. ادراک یا تمیز..... ۳۵

۳-۶-۱. آزادی و اختیار..... ۳۷

۴-۶-۱. ادراک و اختیار، توأمان شرط اعتبار اراده..... ۳۸

فصل دوم: مسئولیت کیفری از دیدگاه مکاتب

۱-۲. تحول در مفهوم مسئولیت کیفری..... ۴۳

۲-۲. مسئولیت کیفری از منظر مکتب فایده‌ی اجتماعی..... ۴۴

۱-۲-۲. نقد دیدگاه مکتب فایده‌ی اجتماعی..... ۴۸

۳-۲. مسئولیت کیفری از منظر مکتب عدالت مطلق..... ۴۹

۱-۳-۲. نقد دیدگاه مکتب عدالت مطلق..... ۵۱

- ۴-۲. مسئولیت کیفری از منظر مکتب نئوکلاسیک..... ۵۱
- ۱-۴-۲. نقد دیدگاه مکتب نئوکلاسیک..... ۵۳
- ۵-۲. مسئولیت کیفری از منظر مکتب تحقیقی..... ۵۳
- ۱-۵-۲. نقد دیدگاه مکتب تحقیقی..... ۵۸
- ۶-۲. مسئولیت کیفری از منظر مکتب دفاع اجتماعی..... ۵۹
- ۱-۶-۲. مکتب دفاع اجتماعی افراطی..... ۶۰
- ۲-۶-۲. مکتب دفاع اجتماعی نوین یا اعتدالی..... ۶۱

فصل سوم: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

- ۱-۳. اشخاص حقوقی..... ۶۵
- ۲-۳. تاریخچه اشخاص حقوقی..... ۶۷
- ۳-۳. معنا و مفهوم اشخاص حقوقی..... ۶۸
- ۴-۳. ماهیت اشخاص حقوقی..... ۶۹
- ۱-۴-۳. نظریه‌ی واقعی بودن اشخاص حقوقی..... ۷۰
- ۲-۴-۳. نظریه‌ی فرضی بودن اشخاص حقوقی..... ۷۰
- ۳-۴-۳. موافقان شناسایی مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی..... ۷۱
- ۴-۴-۳. مخالفان شناسایی مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی..... ۷۲
- ۵-۴-۳. فواید پذیرش نظریه‌ی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی..... ۷۳
- ۵-۳. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی حقوق عمومی - مناسبت جرایم بین المللی..... ۷۴
- ۱-۵-۳. اشخاص حقوقی حقوق عمومی..... ۷۵
- ۲-۵-۳. مسئولیت کیفری دولت در عرصه‌ی بین المللی..... ۷۵
- ۳-۵-۳. موانع کمیسیون حقوق بین الملل در تأسیس نهاد مسئولیت کیفری بین المللی..... ۷۷
- ۶-۳. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی حقوق عمومی به مناسبت جرایم داخلی..... ۷۸
- ۷-۳. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی حقوق خصوصی..... ۸۰
- ۸-۳. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قوانین ایران..... ۸۱
- ۱-۸-۳. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)..... ۸۵
- ۱-۱-۸-۳. نوآوری قانون مجازات اسلامی در مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی..... ۸۶

- ۸۹-۱-۸-۳. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در جرایم رایانه‌ای.....
- ۹۲-۱-۸-۳. مستثنیات مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی حقوق عمومی.....
- ۹۶-۱-۸-۳. مجازات اشخاص حقوقی.....

فصل چهارم: مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر

- ۱-۴. مسئولیت کیفری در قوانین ایران..... ۱۰۳
- ۱-۴-۱. قانون مجازات عمومی مصوب (۱۳۰۴)..... ۱۰۳
- ۱-۴-۲. قانون اصلاحی مجازات عمومی مصوب (۱۳۵۲)..... ۱۰۴
- ۱-۴-۳. قانون مجازات اسلامی مصوب (۱۳۷۰)..... ۱۰۴
- ۱-۴-۴. مسئولیت کیفری در قانون مجازات اسلامی مصوب (۱۳۹۲)..... ۱۰۵
- ۲-۴. شرایط تحقق مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر..... ۱۰۷
- ۳-۴. مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)..... ۱۰۹
- ۳-۴-۱. نوآوری قانون مجازات اسلامی در مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر..... ۱۱۰
- ۴-۴. مبانی مسئولیت ناشی از فعل غیر..... ۱۱۱
- ۴-۴-۱. مبانی مسئولیت ناشی از فعل غیر..... ۱۱۲
- ۴-۴-۲. مبانی مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر..... ۱۱۴
- ۴-۴-۲-۱. نظریه‌ی خطا (تقصیر)..... ۱۱۵
- ۴-۴-۲-۲. نظریه‌ی خطر..... ۱۱۶
- ۴-۴-۲-۳. نظریه‌ی فاعل معنوی..... ۱۱۷
- ۴-۴-۲-۴. نظریه‌ی سبب اقوی از مباشر..... ۱۱۸
- ۴-۴-۲-۵. ارزیابی نظریه‌ها..... ۱۲۱

فصل پنجم: مصادیق مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق ایران

- ۱-۵. مدیر مسئول نشریه..... ۱۲۷
- ۱-۵-۱. آزادی عقیده و اندیشه..... ۱۲۸
- ۱-۵-۲. پیشینه‌ی قوانین مطبوعات در ایران..... ۱۲۹
- ۱-۵-۳. مسئولیت مدیر مسئول نشریه..... ۱۳۰
- ۲-۵. مسئولیت دولت و مؤسسات دولتی در قبال اعمال افراد جامعه..... ۱۳۲
- ۳-۵. مسئولیت دولت و مؤسسات دولتی در قبال اعمال مأمورین دولتی..... ۱۳۵

- ۴-۵. مسئولیت کارفرما در قبال اعمال کارگران ۱۳۷
- ۵-۵. مسئولیت اشخاص حقوقی بر طبق مقررات قانون کار ۱۴۰
- ۶-۵. مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی ناشی از تخریب اموال تاریخی، فرهنگی و مذهبی ۱۴۱
- ۷-۵. مسئولیت جزایی شخص حقوقی در صدور چک پرداخت نشدنی ۱۴۲
- فصل ششم: موضع فقه اسلامی و حقوق موضوعه در مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر**
- ۱-۶. مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر و اصل شخصی بودن مجازات‌ها در حقوق موضوعه ۱۴۷
- ۱-۶-۱. اصل شخصی بودن مجازات‌ها ۱۴۸
- ۱-۶-۲. پیشینه‌ی اصل شخصی بودن مجازات‌ها ۱۴۹
- ۱-۶-۳. قاعده‌ی ورز در اسلام ۱۵۰
- ۱-۶-۴. اصل شخصی بودن مجازات‌ها در حقوق ایران ۱۵۳
- ۱-۶-۵. تفاوت اصل شخصی بودن مجازات‌ها با اصل شخصی بودن و فردی بودن مسئولیت کیفری ۱۵۴
- ۱-۶-۶. تعارض یا عدم تعارض مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر با اصل شخصی بودن مجازات‌ها ۱۵۵
- ۱-۶-۲. عاقله ۱۶۰
- ۱-۶-۲-۱. مفهوم و اقسام ضمان ۱۶۰
- ۱-۶-۲-۲. تفاوت مسئولیت کیفری با ضمان ۱۶۱
- ۱-۶-۲-۳. معنای لغوی و مفهوم عاقله ۱۶۳
- ۱-۶-۲-۴. عاقله در اسلام و ادله‌ی فقهی مسئولیت عاقله ۱۶۴
- ۱-۶-۲-۴-۱. ادله‌ی فقهی مسئولیت عاقله ۱۶۵
- ۱-۶-۲-۴-۲. دیدگاه فقها درباره‌ی عاقله ۱۶۶
- ۱-۶-۲-۴-۳. طبقات ارث در پرداخت دیه توسط عاقله ۱۶۸
- ۱-۶-۲-۴-۴. افراد تشکیل دهنده‌ی عاقله ۱۷۰
- ۱-۶-۲-۵. فلسفه‌ی تشریح (قانونگذاری) عاقله ۱۷۲

- ۱۷۴..... ۶-۲-۶ . عاقله در قوانین ایران.....
- ۱۷۴..... ۱-۶-۲-۶ . بیشینه‌ی قانونگذاری عاقله.....
- ۱۷۶..... ۲-۶-۲-۶ . عاقله در قانون مجازات اسلامی مصوب(۱۳۹۲).....
- ۱۷۷..... ۳-۶-۲-۶ . مبانی فقهی عاقله در مواد قانونی.....
- ۱۷۷..... ۱-۳-۶-۲-۶ . منظور از عاقله در قانون مجازات اسلامی.....
- ۱۷۷..... ۲-۳-۶-۲-۶ . مطلق ضمان عاقله.....
- ۱۷۸..... ۳-۳-۶-۲-۶ . تقسیم دیه بین افراد عاقله.....
- ۱۷۹..... ۴-۳-۶-۲-۶ . استثناء بودن ارش در پرداخت توسط عاقله.....
- ۱۸۰..... ۱-۲-۶ . موارد فقهی - حقوقی ضمان عاقله.....
- ۱۸۰..... ۱-۷-۲-۶ . جنایات خطایی محض.....
- ۱۸۲..... ۲-۷-۲-۶ . فرار یا فرار متهم در قتل عمدی.....
- ۱۸۴..... ۳-۷-۲-۶ . جنایات ناخوشایند یا دیوانه.....
- ۱۸۵..... ۴-۷-۲-۶ . ارتکاب قتل خطایی یا عمد توسط شخص کور.....
- ۱۸۷..... ۵-۷-۲-۶ . جنایات شبه عمد یا خطایی و فوت یا فرار متهم.....
- ۱۸۹..... ۸-۲-۶ . دیدگاه‌های توجیهی و انتقادی نسبت به ضمان عاقله.....
- ۱۸۹..... ۱-۸-۲-۶ . دیدگاه‌های توجیهی نسبت به ضمان عاقله.....
- ۱۸۹..... ۱-۱-۸-۲-۶ . تناصر و مواسات در حکم ضمان عاقله.....
- ۱۹۰..... ۲-۱-۸-۲-۶ . تقویت پیوند میان خانواده‌ها.....
- ۱۹۰..... ۳-۱-۸-۲-۶ . تعهد خانوادگی و ملزم بودن جامعه سرزنی یا پزیرش آن.....
- ۱۹۰..... ۴-۱-۸-۲-۶ . تاثیر ضمان عاقله در پیشگیری از وقوع جرم.....
- ۱۹۱..... ۲-۸-۲-۶ . دیدگاه‌های انتقادی نسبت به ضمان عاقله.....
- ۱۹۱..... ۱-۲-۸-۲-۶ . ناشناس بودن عاقله.....
- ۱۹۲..... ۲-۲-۸-۲-۶ . اختصاص ضمان عاقله به نظام قبیله‌ای.....
- ۱۹۳..... ۳-۲-۸-۲-۶ . قراردادی بودن عاقله.....
- ۱۹۳..... ۹-۲-۶ . مبانی نظری ضمان عاقله.....
- ۱۹۶..... ۱-۹-۲-۶ . آثار تکلیفی بودن ضمان عاقله.....
- ۱۹۶..... ۱-۱-۹-۲-۶ . اشتغال ذمه‌ی جانی.....

- ۱۹۷-۲-۹-۲-۶. عدم انتقال تکلیف عاقله به ورثه.....
- ۱۹۷-۳-۱-۹-۲-۶. تأدیهی خونیهها به وسیلهی جانی در صورت فقدان عاقله.....
- ۱۹۷-۴-۱-۹-۲-۶. مسئولیت جانی به پرداخت دیه در صورت عصیان و خودداری عاقله از پرداخت دیه.....
- ۱۹۷-۵-۱-۹-۲-۶. اشتراط شرایط تکلیف.....
- ۱۹۸-۱۰-۲-۶. دیه.....
- ۱۹۸-۱-۲-۶. دیه در متون فقهی.....
- ۲۰۰-۲-۱-۲-۶. ماهیت دیه.....
- ۲۰۰-۱-۱۰-۲-۶. نظر اول : دیه ماهیتی کیفری دارد.....
- ۲۰۲-۲-۱-۱-۲-۶. موارد اختلاف و اشتراک دیه با مجازاتهای مالی.....
- ۲۰۴-۲-۱۰-۲-۶. نظر دوم : دیه ماهیتی مدنی دارد.....
- ۲۰۶-۱-۲-۲-۱۰-۲-۶. تفاوت دیه به عنوان نهاد جبران خسارت با مسئولیت مدنی.....
- ۲۱۰-۳-۲-۱۰-۲-۶. نظر سوم : دیه ماهیتی کیفری- مدنی دارد.....
- ۲۱۲-۴-۲-۱۰-۲-۶. ارزیابی نظریهها.....
- ۲۱۵-۵-۲-۱۰-۲-۶. دیه در قانون مجازات اسلامی مصوب (۱۳۹۲).....
- ۲۱۹-۱۱-۲-۶. جایگاه عاقله در عصر حاضر.....
- ۲۲۱..... فهرست منابع و مآخذ.....

مقدمه

شناخت بیشتر مسئولیت کیفری مستلزم بررسی تاریخی، طرز تلقی و برداشت گذشتگان در مورد پدیده‌ی مسئولیت است. در ادوار کهن هرگاه جرمی ارتکاب می‌یافت علاوه بر کسانی که شخصاً عنصر مادی را مرتکب می‌شدند افراد دیگری که هیچ دخالتی در عنصر مادی جرم نداشتند مجازات می‌شدند. زیرا در جامعه‌های باستانی، فرد جزء جدایی ناپذیر اجتماع خود به شمار می‌آمد و به یک معنی شخصیت مستقل نداشت. هم چنین در گذشته مسئولیت جزایی حقیقی بود که بر پایایی «مادی بودن عمل» بنا گشته بود. به عبارتی مسئولیت کیفری امری موضوعی بود و عده بودن و سهوی بودن رفتار مادی تأثیری در نوع و میزان مجازات نداشت.

با ظهور ادیان و پیدایش مکاتب کیفری و در اثر اندیشه‌های نو، مسئولیت مادی و هم چنین مسئولیت کیفری از اعمال دیگران از بین رفت. اصل شخصی بودن مجازات جانشین جمعی بودن مسئولیت کیفری شد و موضوعی بودن مسئولیت جای خود را به ذهنی و شخصی بودن مسئولیت داد.

مسئولیت کیفری به عنوان حلقه‌ی واسطه دو نهاد مهم حقوق جزا، یعنی جرم و مجازات، در حقیقت باعث ورود این دو نهاد به عرصه‌ی عینی حقوق شد و از این رو موضوع

مسئولیت کیفری به مهمترین بحث حقوق جزا تبدیل شده است. در این کتاب سعی شده است در میان مباحث مختلف مسئولیت کیفری، مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر مورد بحث قرار گیرد.

با پیدایش تمدن جدید و پیشرفت صنعت و رشد سریع تکنولوژی و تأثیر شگرف آن در همه‌ی مراحل اجتماع، طبعاً حقوق و از جمله حقوق جزا درصدد ایجاد قواعد و قوانین لازم و هماهنگ با ساختار اجتماعی جدید برآمد. با وجودی که برخی از نظام‌های کیفری در ابتدا از پذیرش مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر امتناع می‌کردند، اما اکنون این نظام‌ها تمایل زیادی به شناسایی این مسئولیت نشان داده‌اند و آن را پذیرفته‌اند. هم‌چنان که قانونگذار در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر را پذیرفته و تصریح به این موضوع اشاره کرده است.

انتساب جرم به غیر مرتکب یکی از موضوعات مهم حقوق کیفری است که کمتر در مورد آن بحث و تحقیق شده است. متأسفانه این عنوان یعنی انتساب جرم به غیر مرتکب، آن است که جرم به کسی نسبت داده می‌شود که عنصر مادی جرم را شخصاً انجام نداده و اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری ایجاب می‌نماید که جرم فقط به مرتکب مادی آن نسبت داده شود. اما مسأله‌ی مهمی پیش می‌آید و آن این است که آیا کسانی که در ارتکاب جرم دخالت مادی و فیزیکی ندارند اما نقش دارند، نقش آنان مؤثر در ارتکاب جرم است نباید جرم به آنان انتساب داده شود؟

این ضرورت اجتناب‌ناپذیر، محققان و حقوقدانان را به دادن پاسخ به این پرسش کشانده که تضاد و تنافی پذیرش اصل مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر با اصولی از حقوق جزا یعنی «اصل شخصی بودن مجازات» و «اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری» چگونه باید حل، توجیه و تبیین گردد.

کتاب حاضر در تعقیب اهداف بالا با تحقیق پیرامون سؤالات یاد شده و با مطرح کردن برخی مصادیق مطرح شده، ذیل عنوان مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در تحقیقات حقوقی به بررسی و نقد این موضوع پرداخته است. پیش از ورود به موضوع اصلی کتاب

لازم است ابتدا به سؤالات، اهداف، ضرورت، تنگناها و فرضیات تحقیق آشنایی حاصل گردد تا از این رهگذر بتوان به شناختی اجمالی از موضوع تحقیق دست یافت.

۱- بیان مسأله

در حقوق جزا تصور این که انسان بی‌گناهی بازخواست شود و به کیفر برسد یا مسئولی آثار شوم دیگران فرض شود بسی دشوار است، زیرا به هیچ وجه نمی‌شود خاصه‌ی سزادهی حقوق کیفری را فراموش کرد. به موجب یکی از اصول بنیادین حقوق کیفری مقرر شده است که هر کس باید پاسخگوی اعمال مجرمانه‌ی منتسب به خود باشد (اصل شخصی بودن مجازات‌ها) و ۱۴ قرن قبل نیز اسلام در قواعد مختلفی از جمله آیه‌ی (ولاترر واررة و زر اخى) بر آن تأکید داشته است. با وجود این برای مجازات شخصی که عملاً در رکن مادی جرم دخالت نداشته و از نظر روانی نیز فاقد سوءنیت بوده بلکه من غیر مستقیم نیز بروز جرم را موجب نشده است چه توجیه و تبیینی وجود دارد؟

در مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیره مان موارد قانونی با دستورات فقهی تفاوت‌هایی وجود دارد. در موارد فقهی مانند ضمان عاقله حکم موضوع در راستای سهل‌گیری بر قاتل خطایی محض و تضمین نوعی تکافل و تعاون اجتماعی و بیمه‌ی خانوادگی بوده است، آن هم در جهت حصول اطمینان از اینکه کسی که بطور بالقوه از دیگری مثلاً با ارتب بردن از او منتفع می‌شوند، در هنگام مسئولیت‌ناشی از خطاکاری وی نیز به یاری‌اش بشتابند. ضمان عاقله در آن زمان بهترین راه برای رسیدن به این افراد و نیز قربانیان جرایم آن‌ها بوده است، لیکن در حال حاضر با صنعتی شدن جامعه و به تبع آن هسته‌ای شدن خانواده‌ها و هم چنین با ایجاد بیمه‌های مختلف نیاز به وجود حکم ضمان عاقله روز به روز کمتر شده است.

اما در موارد حقوقی مانند مسئولیت کارفرمایان در قبال فعل کارگران به نظر می‌رسد که با پیدایش تکنولوژی از یک سو به نیروی کار و کارگر جهت تولید و سود بیشتر نیاز افزون‌تری پیدا شده و از سوی دیگر خطرانی که به دنبال ماشینی شدن وسایل تولید جان کارگران را تهدید می‌کند ایجاب می‌نماید که حقوق کیفری با تکیه بر عدالت به

دنبال جوابگویی روابط جدید اجتماعی و اقتصادی باشد و در چنین مواردی به جهت تخلفاتی که دیگران انجام داده‌اند برای کسانی دیگر مجازات پیش‌بینی کند.

فلذا نظر به اهمیت موضوع مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق کشورمان، تعارض آن با اصل شخصی بودن مجازات‌ها چگونه قابل توجیه بوده و موضع حقوق ایران و قوانین جزایی ما به خصوص قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و دیدگاه فقها در قبال آن چگونه است؟ تبیین و طرح موضوع مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر و بیان مصادیق و بانی حقوقی و حدود قلمرو آن بیش از هر چیز راه را برای ارائه‌ی یک نظریه منسجم درباره‌ی مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر هموار می‌کند و زمینه برای پذیرش این نهاد جزایی در بین حقوقدانان و به تبع آن در افکار عمومی حاصل خواهد گشت.

۲- سؤال‌های تحدیث

مطالب این کتاب پاسخ تحقیقی است به این سؤال که اساساً مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق ایران چه جایگاهی دارد؟، زال اصلی به نوبه‌ی خود به سؤالات فرعی تجزیه می‌شود که تنها از رهگذر پاسخ به این سؤالات است که می‌توانیم به پاسخ‌های صحیح سؤال‌های اصلی دست پیدا کنیم. برای این سؤالات فرعی به شرح ذیل است:

(الف): اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری اصل استنادناپذیر است که هم حقوق اسلامی و هم حقوق عرفی بر آن تأکید و پافشاری دارند. در صورت پذیرش اصل مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر، تعارض آن با اصل مذکور چگونه قابل توجیه می‌باشد؟

(ب): در صورت پذیرش اصل مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر، مبنای مبنای حقوقی آن چیست؟

(پ): با عنایت به پذیرش نهاد عاقله در حقوق اسلامی و تصریح آن در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، آیا می‌توان پذیرفت که اساساً اسلام در چهارده قرن قبل این اصل مهمی را که امروزه در پی تحولات جدید جوامع، پذیرش آن ضرورت می‌نماید، در قالب نهاد عاقله پذیرفته باشد؟

ج): مصادیقی که در تحقیقات حقوقی ذیل عنوان مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر مورد بحث قرار گرفته است تا چه اندازه قابل پذیرش و تا چه اندازه قابل نقد است؟

د): آیا می‌توان مجازات کسانی را که در عملیات مادی یک عمل مجرمانه دخالت نداشته و فاقد هرگونه سوءنیتی بوده‌اند بر یک مبنای حقوقی استوار ساخت؟

۳- اهداف تحقیق

منظور از اهداف تحقیق، نتایج و فوایدی است که تأمین یا حصول آنها از مباحث این کتاب مورد انتظار است. این فواید می‌تواند چنین باشد.

۱- هدف اصلی تحقیق آن است که با تشریح و تحلیل «مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر» چگونگی پذیرش این موضوع در حقوق جزای ایران مورد بررسی قرار گرفته و تعارض آن با اصل شخصی مجازات بیان گردد.

۲- بررسی امکان شمول مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر به اشخاص حقیقی و حقوقی

۳- تبیین و تشریح مبانی و مصادیق مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق موضوعه، که امروزه ضرورت‌های ناشی از تحولات اجتماعی پذیرش آن را در برخی موارد اجتناب ناپذیر کرده است.

۴- موضع حقوق ایران در این رابطه چگونه است؟ مصادیق مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر در حقوق ایران کدامند؟

۵- نسبت نظام عاقله در حقوق اسلامی و اصل مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر چگونه است؟

۶- هدف کاربردی، فراهم نمودن امکان دستیابی محققان و دانشجویان به این پژوهش و منابع آن و استفاده از نتایج حاصله در پژوهش‌های آتی است.

۴- سابقه و ضرورت تحقیق

الف) سابقه‌ی تحقیق

مسئولیت کیفری در واقع پلی است میان رکن مادی و شرکت متهم در عملیات مجرمانه از یک سو و تحمیل مجازات از سوی دیگر، و یکی از مباحث مهم حقوق جزای عمومی است که به رغم اهمیت فراوان آن هنوز زوایای آن خصوصاً مبانی حقوقی و

قانونی آن و به ویژه از نظر تطابق با حقوق اسلام، کمتر مورد تحقیق قرار گرفته است. مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر از غامض‌ترین مباحث مسئولیت کیفری است و اساساً این که آیا این اصل مهم که امروزه، ضرورت‌های ناشی از زندگی اجتماعی، پذیرش آن را در برخی موارد اجتناب ناپذیر کرده است، در حقوق ایران دارای چه جایگاهی است، به علت فقدان تحقیقات جامع، هنوز مورد تردید است.

ب) ضرورت تحقیق

تحقیق در شرایط، مصادیق و مبانی مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر و ترسیم و تعیین حدود و قلمرو آن، بیش از هر چیز، راه را برای ارائه‌ی یک نظریه‌ی منسجم درباره‌ی مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر هموار می‌کند. به علاوه آشنایی عمیق با شرایط جدید و شرایط کلاسیک در عرصه‌ی علم و تکنولوژی بر جوامع فعلی مسئولی گشته و اطلاع کافی از پارچوب‌های حقوقی اسلام که ضمن پذیرش اصول ثابت، از طریق اجتهاد و تفسیر منطقی مصلحت اجتماع راه را برای پذیرش ضرورت‌های ناشی از زندگی در هر شرایطی هموار کرده است، موجب خواهد شد که حد و مرز از شرایط، مصادیق و مبانی این نهاد مهم جزایی در اذهان ترسیم گردد. و دست آخر اینکه با ترسیم دقیق مبانی این نظریه، زمینه برای پذیرش این نهاد جزایی در افکار عمومی حاصل خواهد گشت.

۵- تنگناهای تحقیق

حقوقدانان تصریح کرده‌اند که مسئولیت کیفری از مباحث دشوار و پیچیده‌ی حقوق جزای عمومی است. باید پذیرفت که تعریف و تبیین شرایط، مبانی مصادیق و توجیه ضرورت‌های اجتماعی پذیرش این نهاد جدید (مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر) در میان مباحث مسئولیت کیفری از پیچیدگی خاصی برخوردار است.

از سویی پذیرش ارکان و عناصر اساسی حاکم بر حقوق جزا همچون اصل «شخصی بودن مسئولیت» و اینکه هر انسانی باید شخصاً پاسخگوی پیامدهای ناگوار اعمالی که از او صادر شده است، باشد مورد اتفاق همه‌ی نظام‌های کیفری است و از سوی دیگر اصل «شخصی بودن مجازات‌ها» که بر اساس آن هیچ کس را نمی‌توان جز به دلیل فعل

مجرمانه‌ای که شخصاً مرتکب شده است به مجازات رساند، مورد تأکید و اصرار علمای حقوق است.

فلذا تبیین و توجیه مجازات شخصی که عملاً در رکن مادی جرم دخالت نداشته و از نظر روانی نیز فاقد سوءنیت بوده، بلکه من غیر مستقیم نیز بروز چنین رفتاری را موجب نشده است، امری دشوار است و علاوه بر این فقدان تحقیقات کافی و خصوصاً منابع، صعوبت تحقیق را دو چندان کرده است.

۶- روش تحقیق

شیوه‌ی روش ما، روش کتابخانه‌ای و مراجعه مستقیم به منابع و مآخذ، با استفاده از فیش برداری از منابع موجود، کتب، مقالات و نشریات، می‌باشد. در هر فصل از کتاب سعی شده که مطالب با سنجام آورده شود تا در عین حال هم دارای سیر منطقی باشد و هم به عنوان یک مقاله مستقل نیز بتواند مورد استفاده قرار گیرد.